

Socio-ekonomické faktory v zemědělství

Obecně

- Působení lidstva : (využití rostlin a domestikace zvířat)
- Společenské podmínky (socioekonomické faktory): uplatňují se v konečné fázi rozmístění zem. výroby jako celku
- ...ale s ohledem na komplex přírodních podmínek a biologických skutečností

Obecně

- Doba od průmyslové revoluce – socioekonomické změny (ústup feudalismu), dochází i k změně v organizaci zemědělské výroby (ZV)
- ZV se stává součástí národního hospodářství a zpětně ovlivňuje rozmístění na ni navázaných služeb a výrobních odvětví

SEG faktory v zemědělství

- Značné množství, působí souběžně
- Mezi nejvýznamnější SEG faktory v zemědělství tedy řadíme:

1. Dosažená vývojová úroveň společnosti
2. Vlastnictví a způsoby využívání půdy
3. Koncentrace spotřeby (poptávky) – vznik trhů
4. Změny ve struktuře spotřeby potravin a zemědělských surovin
5. Změny na úrovni odběratelských vztahů
6. Doprava a poloha zemědělského podniku
7. Pracovní síly
8. Opatření (zásahy) centrálních, nebo místních státních orgánů
9. Velikost, typ podniku a jeho efektivnost
10. Mechanizace
11. Chemizace
12. Biologizace
13. Ekologizace
14. Produktivita a intenzita výroby
15. Vzdělání, výzkum, vědeckotechnický pokrok, inovace

1) **Dosažená vývojová úroveň společnosti**

- Projevuje se na objemu a struktuře produkováných výrobků, jejich podílu dodávaných na místní trh, vazbami mezi výrobcí a spotřebiteli
- Lze chápat jako vliv společnosti na celkovou úroveň zemědělství

2) Vlastnictví a způsoby využívání (obdělávání) půdy

- Půda je základní výrobní prostředek
- Forma držby půdy a velikostní struktura obdělávané půdy
- **Rozvojové státy:** klíčová otázka řešení dalšího ekonomického rozvoje
feudální přežitky – agrární reforma
vliv kolonialismu – plantážní zemědělství

- Vlastnictví půdy není sice kritérium pro definování zemědělského podniku, ale pro poznání zemědělství určitého regionu je nutné znát držbu půdy a velikostní strukturu podniků.
- Socialistický sektor: byly tři druhy vlastnictví půdy- družstevní,, státní a individuální, poměr vlastníků půdy těchto skupin byl odlišný podle stádia socializace a kolektivizace...
- Kapitalistické země- je typický úbytek počtu zem.podniků a nárůst jejich průměrné velikosti
- Ti majitelé, kteří nestačí konkurenci , obvykle prodávají svoji rodinnou farmu a vytváří nájemce nebo námezdní zemědělské či průmyslové dělníky apod.

3) Koncentrace spotřeby (poptávky) – vznik trhů

- Koncentrace obyvatelstva do měst – soustředování spotřeby do stále menších územních celků
- V zázemí měst – specifická forma zemědělství (příměstské zemědělství)
- Růst velkoměst – tlak na okolní půdu i dodávky na trh, stále rostoucí plochy nasávacích území
- Zapojování stále vzdálenějších a odlehlejších produkčních oblastí (inovace v dopravě a skladovacích technologiích)
- Vznik mezinárodního obchodu od koření-různé druhy tropického ovoce až po základní potraviny
- Ve světě se tak vytváří různé specializované produkční oblasti, které využívají svých optimálních přírodních předpokladů
- Tato specializace na monoprodukcii je však ve většině rozvojových zemí zcela odtržena od vnitřních potřeb země, kakao, kaučukovník

4) Změny ve struktuře spotřeby a zemědělských surovin

- Ekonomická úroveň společnosti ovlivňuje strukturu spotřeby a poptávku po ŽV
- S rostoucí životní úrovní – vyšší spotřeba ŽV (změny ve struktuře organizace RV)
- Tradiční oblasti RV se měnily na produkční krmivovou základnu
- Nyní v nejvyspělejších státech ŽV stagnuje či klesá (vliv „zdravé výživy“, bioproduktů atd.)
- **Nepotravinářské výrobky:** snazší strojové zpracování bavlny vytlačilo tradiční len coby hlavní textilní surovinu a umožnil zapojení vzdálenějších oblastí do mezinárodního obchodu
 - v současnosti nárůst alternativních plodin: olejniny,

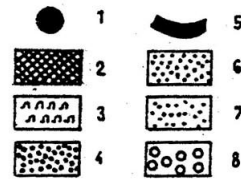
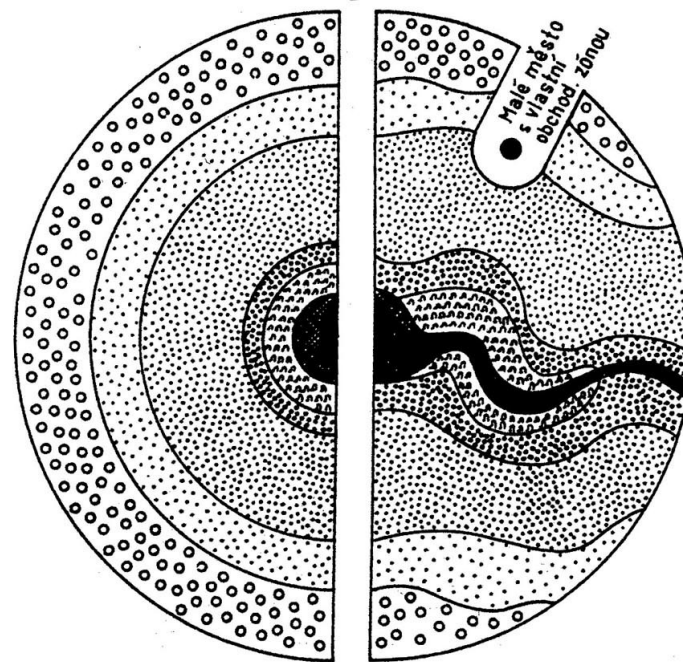
5) Změny na úrovni odběratelských vztahů související se změnami v potravinářském průmyslu

- Potravinářský průmysl stále více nahrazuje činnosti, jež dříve vykonával spotřebitel (konzervace, mrazení atd..)
- Lokalizace potravinářského průmyslu v blízkosti trhů (daleko od zemědělských surovin) zvyšuje náklady na přepravu
- Takto zpětně ovlivňuje potrav. průmysl ZV

6) **Doprava a poloha zemědělského podniku**

- Význam pro organizaci lokalizace vlastních výrobních elementů
- **Předkapitalistický stupeň vývoje:** nákladná doprava. Člověk sídlil tam, kde mohl provozovat zemědělství ke své obživě, 1826 – J.H. von Thünen
- **Rozvoj dopravy umožnil:**
 - ❖ rozvinutí tržní produkce
 - ❖ odtržení produkčních a spotřebních oblastí
 - ❖ územní specializaci
 - ❖ dělbu práce
 - ❖ produkční koncentraci i prostorovou disperzi

Obr. č. 2: Zemědělské zóny podle von Thūnena

- legenda: 1. - střediskové sídlo s trhem zemědělských produktů
 2. - tržní zahradnictví a mléčné hospodářství
 3. - produkce palivového a stavebního dřeva
 4. - orientace na produkci obilovin bez úhuru
 5. - splavná řeka
 6. - obilní hospodářství, úhor a pastviny
 7. - hospodářství trojpolního systému
 8. - orientace na živočišnou výrobu

Doprava a poloha zem.podniku

- Doprava má pro zemědělství značný význam, jednak při vlastní organizaci lokalizace jednotlivých výrobních elementů – tzv. vnitřní funkce
- Jednak napomáhá při zachování nutriční event.průmyslové hodnoty zem.produktů – tzv.vnější funkce, tj. vztah zem.podniků s ostatními složkami ekonomiky
- V předkapitalistickém stupni vývoje společnosti byla výroba a spotřeba zem.produktů uzavřena v malém prostoru a existence světového trhu byla zanedbatelná
- Dopravní náklady byly neúměrně vysoké pro přepravu běžných produktů
- Docházelo k rozvoji osídlení tam, kde člověk mohl provozovat zemědělství ke své obživě, např.skláři, horníci, výrobci dřevěného uhlí v horách Čech.

Poloha

- Jeden z rozhodujících faktorů
- Poloha se může sledovat z různých hledisek:
 - ❖ výhodnost SEG polohy zem.podniku ve vztahu k odběratelovi zem.produktů a polohy z hlediska využívání průmyslových odpadů v zemědělství
 - ❖ poloha zem.podniku vůči rozhodujícím dálkovým dopravním trasám
 - ❖ poloha zem.podniku vzájemně spojeného výrobními vztahy s jinými zem.podniky
 - ❖ koncentrace rozdílného počtu zemědělského a pro zemědělství potřebného obyvatelstva

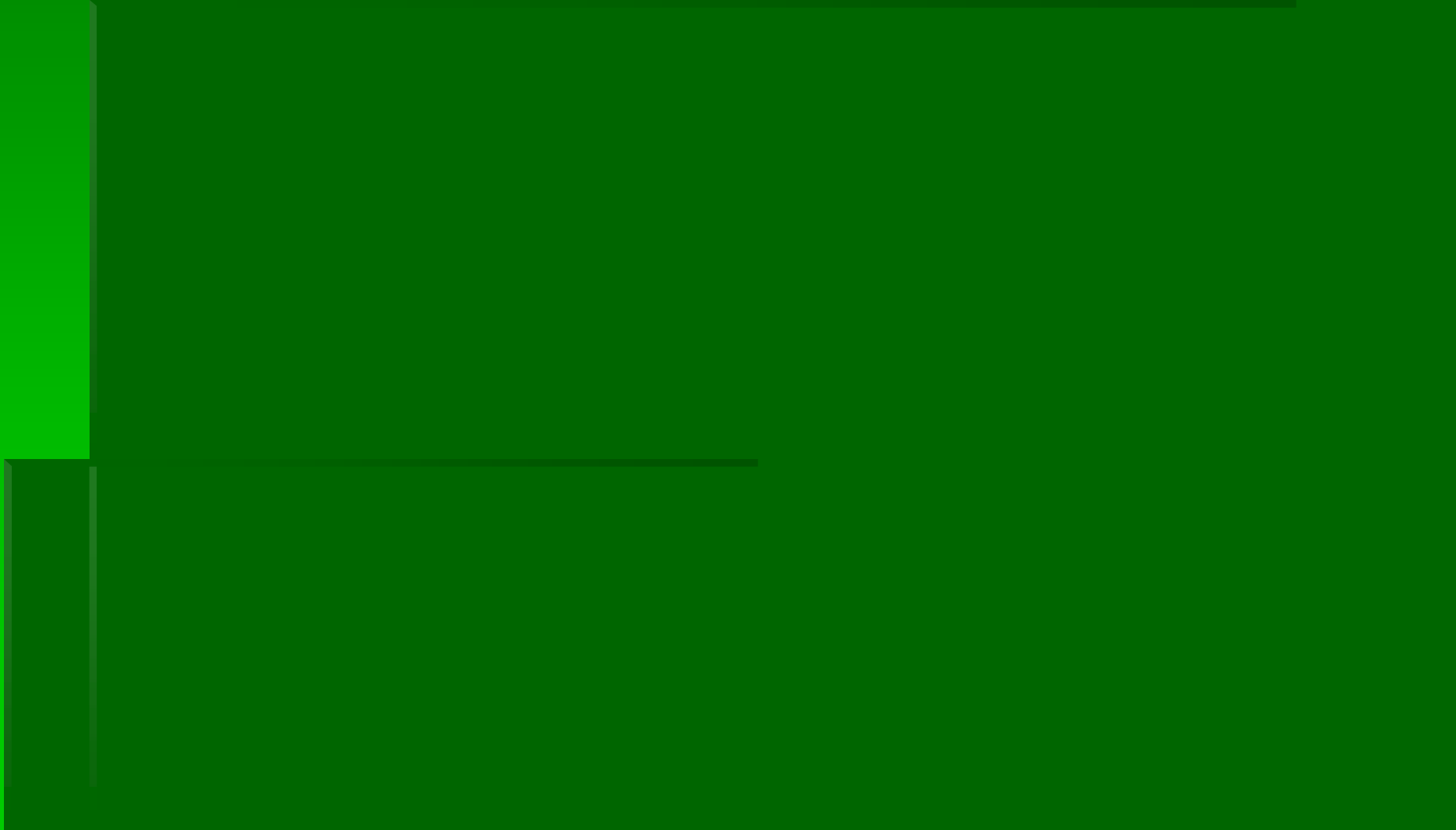

7) Pracovní síly

- Především faktor „minulosti“
- Do 19. stl. mělo zemědělství největší nároky na potřebu živé práce (během 20. stl. uvolňování pracovních sil – **MDCs**, nyní stabilizace vlivem posilování ekologické a krajinotvorné funkce zemědělství)
- Odlišná situace v **rozvojovém světě**: vysoká zaměstnanost v zemědělství (tzv. skrytá nezaměstnanost)

Pokles pracovních sil v zemědělství ve vztahu k ek.aktivnímu obyvatelstvu

8) Opatření (zásahy) centrálních, nebo místních státních orgánů, motivované ekonomickými, politickými či jinými skutečnostmi

- od druhé poloviny 20. století (nástup vědeckých poznatků, aplikace moderních technologických postupů , stále složitější dodavatelsko-odběratelské vztahy)
- Tyto faktory lze v podstatě rozdělit na tři typy:
 - ❖ Obchodní politika jednotlivých států (první, ochranná cla)
 - ❖ Obchodní politika prováděná nadstátními organizacemi na základě mezinárodních dohod sdružující významné producenty (viz. další snímek)
 - ❖ Státní intervencionismus (soubor opatření podporujících zavádění určitých kultur a většinou spojených s hospodářskou podporou zemědělsky upadajících oblastí nebo rozšiřování obdělávané půdy - provádění rekultivací, budování umělých zavlažovacích systémů, dotace na obdělávání dosud nevyužité půdy apod.)

Obchodní politika prováděná nadstátními organizacemi na základě mezinárodních dohod sdružující významné producenty

- Všeobecná dohoda o clech a obchodu GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) – 1947
- *Uruguayské kolo (1986-94)*: cílem byl volný obchod se zemědělskými výrobky (podpora USA a skupina významných potravinářských velmocí – CAIRNS; proti EHS)
- 1994 Vytvořena World trade organization (WTO)
 - cílem je dokončit úplnou liberalizaci v mezinárodním obchodě se zemědělskými komoditami a potravinami
 - složitá jednání, kdy proti sobě stojí 3 skupiny:
 - a) EU a její protekcionistická společná zemědělská politika
 - b) MDC's v čele s USA
 - c) LDC's, které se snaží dostat své výrobky do vyspělého „severu“
 - Závažným problémem zůstává stále to, že řada MDC's dotuje ceny určitých zemědělských výrobků, jejichž nákupní cena je často vyšší než cena prodejní

9) Velikost, typ podniku a jeho efektivnost

- faktor ovlivňuje velmi výrazně životní úroveň zemědělců v určitých podmínkách
- V EU vysoké rozdíly ve velikosti zem. farem (ovlivněny především historicky a přírodními podmínkami)

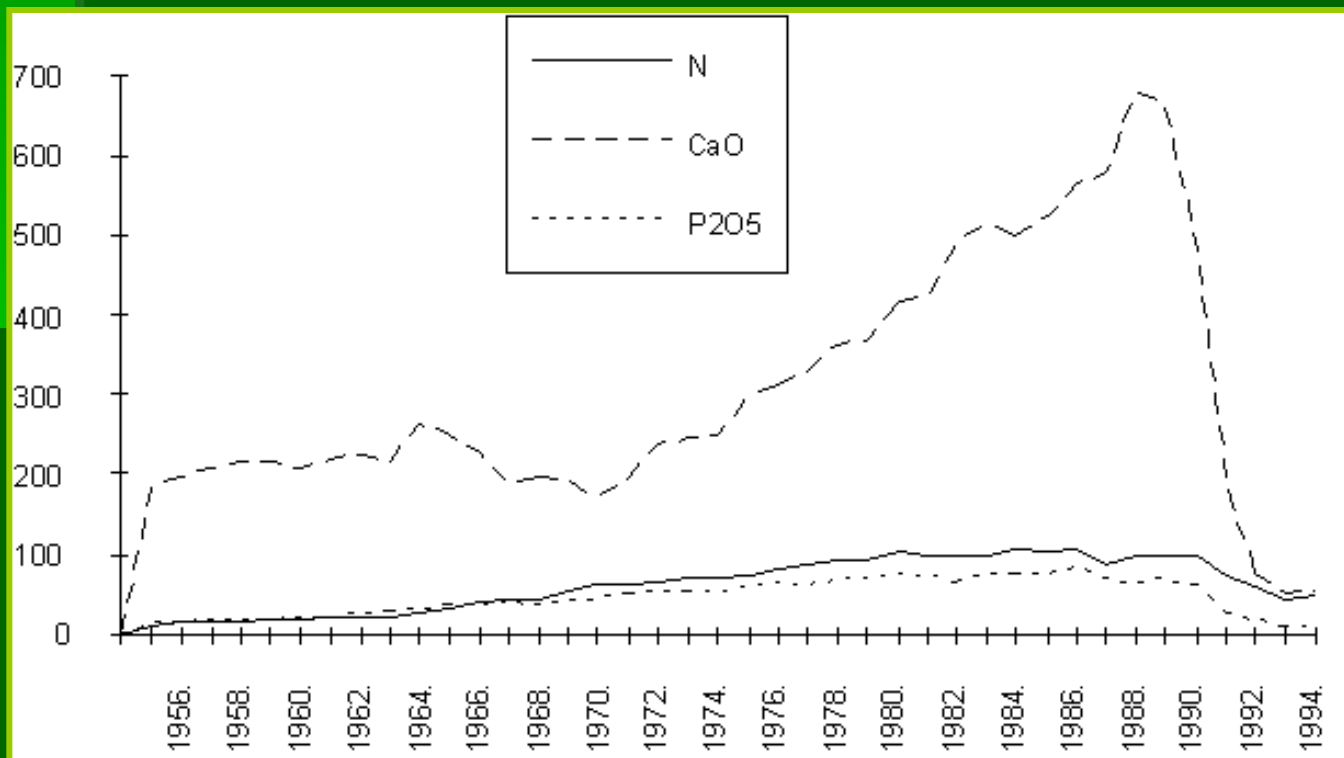
10) Mechanizace

- „nahrazování ruční práce“
- snižuje náklady na výrobu, zrychluje pracovní postupy a tím umožňuje zvýšit produktivitu, působí na změny v rozsahu obdělávané půdy, mění strukturu zemědělské produkce, zvyšuje objem efektivní produkce náhradou za nepotřebná krmiva nutná pro tažná zvířata
- Neustálý vývoj – nyní tzv. **mechanizace páté řady** („precisní zemědělství“ – využití DPZ)
- Využití techniky je ovšem náročné na energii – hledání alternativ (produkce obnovitelných zdrojů energie, biopaliva)

11) Chemizace

- Využití průmyslových hnojiv a ochranných chemických prostředků
- Aplikovány již 150 let, nicméně masověji rozšiřovány až po 2.sv. válce
- Největší využití v 80. letech (267 Kg na 1 Ha v Československu, 700 Kg v Nizozemí)
- Postupně se ovšem využití snížilo (finance, ekologie, technické inovace a pokrok)

- spotřeba hnojiv v ČR

12) Biologizace

- zdokonalování a využívání biologických procesů ve výrobě, při konzervaci a úpravě produktů, záměrné ovlivňování a zdokonalené využívání biologických procesů v koloběhu látek mezi přírodou, společenskou výrobou a konečnou spotřebou.
- **Využití:**
 - ❖ šlechtění odrůd, v úpravě a přípravě semen a sádí, (předklíčování, obrušování, moření apod.)
 - ❖ ovlivňování a úprava biologické aktivity půdy, používání statkových hnojiv, zlepšování zásob humusu v půdě, obohacování půdní fauny zvyšující intenzitu biologických procesů
 - ❖ biologická ochrana rostlin

Biologická ochrana rostlin

- Mnoho preparátů je teprve na začátku rozvoje a metod využití
- Celý proces je znesnadňován omezením výroby, potížemi při skladování, distribucí, omezenými možnostmi trhu a s tím související ek.atraktivitou
- Dělí se na:
 - Užiteční živočichové –použití hlavně skleníky, méně polní
 - Houby a bakterie
 - Mikroorganismy a viry, vysoké výrobní náklady
 - Rostliny-jako meziplodiny, ředkev, hořčice
 - Feromony – signální látky s rozdílným působením, negativně ovlivňují sexuální chování hmyzu (agregační, sexuální)
 - Repelenty a reduktory – látky odpuzující hmyz a látky posilující obranyschopnost a vitalitu rostlin
 - Tyto metody jsou uplatňovány především ve vinohradnictví, ovocnářství, zelinářství, okrasné zahradnictví a ve sklenících
 -

13) Ekologizace

- Odklon od produkce k mimoprodukčním funkcím zemědělství (otázky sociální, životního prostředí a krajinotvorné)
- Hlavním cílem v této oblasti je zásadní změna ve vztazích zemědělství a krajinného prostředí spočívající v požadavku, aby zemědělství mělo **aktivní podíl na všestranné obnově funkcí krajiny, na tvorbě a upevňování její ekologické stability i na očištění potravních řetězců.**

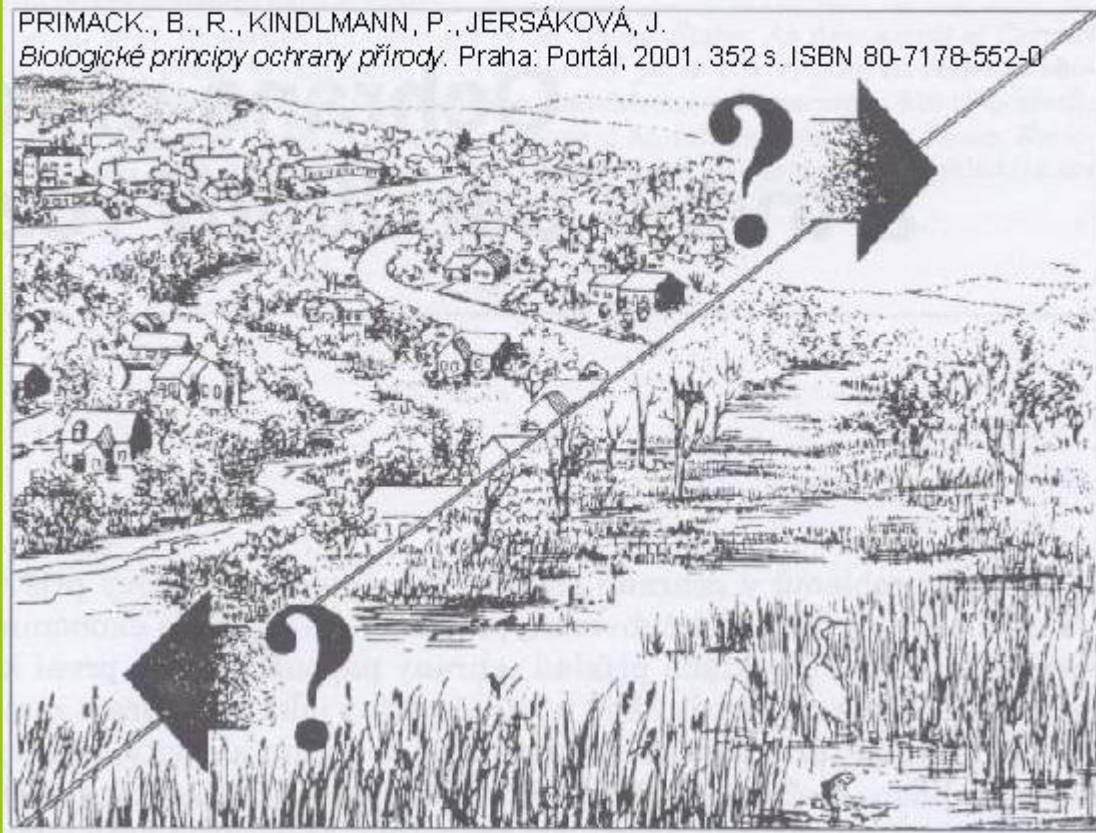
Dle J.Petra (1992)

	Konvenční zemědělství	Ekologické zemědělství
1.	Upřednostňování kvantity	Upřednostňování kvality
2.	Rentabilita výroby se klade před požadavek biologické a ekologické rovnováhy	Ekologická a biologická rovnováha se klade před ekonomické požadavky
3.	Silně specializovaný provoz	Mnohostranný (diverzifikovaný) provoz
4.	Jednostranný osevní postup	Pestrý osevní postup
5.	Používání anorganických, lehce rozpustných hnojiv	Používání převážně organických hnojiv
6.	Používání pesticidů	Pěstitelský systém jako takový působí preventivně proti nadměrnému výskytu chorob, škůdců a plevelů

- Podpora **trvale udržitelného zemědělství (TUZ)** jako univerzálního směru rozvoje zemědělství (zmírňování hranic mezi výše popsanými směry)
- takové zemědělství, které bude zaručovat dlouhodobé uchování kvality přírodního prostředí a zdrojů, na nichž je zemědělství závislé. Bude produkovat potřebné množství zdravých potravin, bude ekonomicky životaschopné, bude zlepšovat kvalitu života farmářů a společnosti jako celku.

Trvale udržitelný rozvoj se snaží nalézt řešení sporu mezi uspokojením lidských potřeb a ochranou přírody. (Gersh & Pickert, 1991; nakreslila Tamara Sayre)

PRIMACK, B., R., KINDLMANN, P., JERSÁKOVÁ, J.
Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001. 352 s. ISBN 80-7178-552-0

Energie ze zemědělství, obnovitelné zdroje energie

- Nadbytek orné půdy – alternativní plodiny... I pro získávání energie
- Pěstování olejnin – (řepka, slunečnice), výroba methylesteru – MEŘO, náhrada za mot.naftu, aditivum, jako vedlejší produkt vznikne vysoce hodnotné bílkovinné krmivo ve formě výlisku
- Využití plodin obsahujících škrob – pro výrobu ethanolu, jako aditivum k benzínu, náhrada petrochem. Přísad, vedlejší produkt- suché výpalky – krmivo, báze obilovin, nejlepší kukuřice, luskoviny, hrách
- Pěstování rychlerostoucích dřevin – (vrby, topoly, olše), na dosavadní o.p., získání palivového dřeva, pro malé výtopny
- Energetické plodiny – cíleně pěstovaná fytopaliva, energetická výtěžnost fytohmoty, nejvíce- Křídlatka (*Polygonum*), Šťovík energetický, Komonice, Hyso, Bělotrn, Čirok cukrový, Konopí

14) Produktivita a intenzita výroby

- **Intenzifikace:** proces zvyšování množství produkce z jednotky plochy, případně proces snižování množství půdy potřebné k získání jednotky produkce.
- **Produktivita:** proces snižování společenské práce na jednotku produkce, event. tedy jako množství zemědělské produkce, kterou vyrobil jeden trvale činný pracovník v zemědělství.

- Základními příčinami obrovských rozdílů v intenzitě ZV mezi různými zeměmi světa jsou **dvě příčiny**:
- ❖ existence objektivní tendence uspokojit společenskou spotřebu potravin v zemi vlastním zemědělstvím i za cenu vyšší intenzity ZV (tedy výroby dražší)
- ❖ existencí vztahu nepřímé závislosti mezi intenzitou ZV a vybaveností země půdním fondem, tj. rozlohou zemědělské půdy připadající na jednoho obyvatele
- výroba stejného množství zem.výrobků, dosažená extenzivním způsobem (tedy při nižší intenzitě) je **rentabilnější** než výroba intenzivní
- Mezi nejdůležitější **ukazatele intenzity ZV** patří především hektarový výnos jednotlivých plodin, průměrná roční dojivost jedné dojnice, počet hospodářských zvířat na jednotku plochy apod.
- Mezi nejvýznamnější **ukazatele produktivity ZV** je možné zařadit, počet zaměstnanců zem.podniku na jednotku výrobní plochy, plocha zem.půdy na jednoho pracovníka apod.

15) Vzdělání, výzkum, vědeckotechnický pokrok, inovace

- propracovaný systém zemědělského školství a na něj navazující síť nejrůznějších vědecko-výzkumných institucí (MDC's)
- „Zelená revoluce“

Společensko-ekonomické podmínky podle dosahu účinnosti

- Makroekonomické podmínky – patří sem společenský způsob výroby, hospodářská politika státu se svými složkami – politika cenová, úvěrová, daňová, politika sociální, školská, kulturní
- Tyto podmínky mají širší platnost, např. v rámci zemědělství celého státu
- Mikroekonomické podmínky – tvoří takové ekonomické faktory, které působí jen v rámci určitého výrobního podniku. Dělí se na:
 - Věcné – množství a jakost výrobních prostředků
 - Osobní – počet a kvalita pracovních sil
 - Organizační – představující uspořádání osobních a věcných podmínek, management a jeho kvalita